

<https://doi.org/10.15407/ukrmova2023.03.034>
УДК 811.161.2'23'27'38

Л.Т. МАСЕНКО, доктор філологічних наук, професор,
провідний науковий співробітник відділу стилістики,
культури мови та соціолінгвістики
Інститут української мови НАН України
вул. Михайла Грушевського, 4, м. Київ, 01001
E-mail: masenko14@gmail.com
<https://orcid.org/0009-0006-7759-4734>

ПЕРЕХІД НА УКРАЇНСЬКУ МОВУ ЯК ЧИННИК ВІДНОВЛЕННЯ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ (на прикладі роману Володимира Рафєєнка «Мондегрін»)

У статті проаналізовано мову й художні смисли роману Володимира Рафєєнка «Мондегрін». Вивчено відображені в тексті мовні і психолінгвістичні трансформації, зумовлені зміною мовного коду творчої реалізації — переходом російськомовного письменника на українську мову. Досліджено характерні риси мови роману, зокрема насичення тексту синонімічними рядами, переліками, цитуванням, словесною грою з найменнями персонажів. Висвітлено також провідну ідею роману, а саме: вплив рідної мови на відновлення спадкоємного зв'язку особистості з попередніми поколіннями свого роду в контексті загальнонародної історичної пам'яті про пережитий українцями трагічний досвід ХХ сторіччя.

Ключові слова: зміна мовного коду, словесна гра, цитування, мовна пам'ять роду, історична пам'ять.

Процеси дерусифікації України активізувалися у 2014 р., коли після загарбання Росією Криму й частини Донбасу все більше українців почали усвідомлювати роль російської мови як гуманітарної зброї в експансіоністських планах Кремля.

Ще інтенсивніші зміни відбулися в мовній ідентифікації громадян, які в побуті вживали російську мову, після повномасштабного вторгнення

Цитування: Масенко Л.Т. (2023). Перехід на українську мову як чинник відновлення історичної пам'яті (на прикладі роману Володимира Рафєєнка «Мондегрін»). *Українська мова*, 3(87), 34—43. <https://doi.org/10.15407/ukrmova2023.03.034>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2023. Статтю опубліковано на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

Росії в Україну у 2022 р. У зрусифікованих міських середовищах перехід із російськомовної комунікації на українську набув значного поширення. Так, соціологічна група «Рейтинг» в опитуванні 2022 року констатувала стаке зменшення російськомовного сегменту українців: у 2012 р. таких респондентів було близько 40 %, наприкінці 2021 р. — 26 %, на початку війни — 18 %. Натомість «перехід» російськомовних відбувається в сегменті «двомовних» (із 15 до 32 %). При цьому дві третини тих, хто в побуті використовує дві мови, і третина російськомовних виявляють готовність перейти тільки на українську (соціологічна група «Рейтинг», 2022).

Прискорена українізація відбувається і в столиці. Згідно з опитуванням, проведеним у застосунку «Київ Цифровий», кожен третій киянин (33,3 %) заявив, що після повномасштабного вторгнення РФ перейшов на українську мову спілкування (Марків, 2023).

На особливу увагу соціо- та психолінгвістів заслуговують вияви зміни мовного коду в мистецьких, зокрема письменницьких колах, оскільки для літераторів мова — не лише засіб спілкування, а й інструмент творчої реалізації.

За даними Вікіпедії, одесит Борис Херсонський, автор 15 поетичних книжок, написаних російською мовою, під час російсько-української війни у віці 64 років перейшов на українську, хоч і зазначав, що на початках через відсутність українськомовного середовища в його поезії страждала фонетика.

На українську мову творчої діяльності перейшла уродженка Донецька Ія Ківа — поетка, перекладачка, журналістка. У 2014 році через російську окупацію Донецька вона переїхала до Києва. І. Ківа спочатку була письменницею-білінгвом — писала і українською, і російською мовами, але після 24 лютого 2022 року повністю перейшла на українську.

Подібний життєвий досвід пережив донецький письменник Володимир Рафеєнко. Закінчивши Донецький університет за спеціальністю «російська філологія та культурологія», він усі твори писав російською мовою, публікував їх у Москві і здобув там визнання, отримавши престижні літературні премії. Після окупації Донецька у 2014 р. письменник змушений був залишити місто й переїхати з родиною на Київщину. Уже під час перебування в Києві В. Рафеєнко написав ще звичною для нього російською мовою роман про війну «Долготы дней», що вийшов у 2017 р. в перекладі українською Маріанни Кіяновської під назвою «Довгі часи» і навіть потрапив до короткого списку номінантів на Шевченківську премію 2018 р. Водночас письменник вирішив опанувати українську мову, зробив це самотужки і написав перший українськомовний твір «Мондегрін. Пісні про смерть і любов», опублікований у видавництві «Meridian Czernowitz» у 2019 р. «Багато зусиль довелось докласти Росії, — зазначав письменник, — щоб я, двічі лауреат Російської премії та премії НОС («новая словесность»), нарешті почав писати роман українською» (Коцарев, 2019).

Показово, що й після видання українськомовного роману письменник не збирався повністю відмовлятися від російськомовної творчості,

плануючи надалі писати один роман українською, а один російською: «Я вірив, що зможу утримувати в собі ці дві мови, писати і думати ними, реалізувати двомовність як таку» (Рафеєнко, 2022). Ця настанова на літературну двомовність різко змінилася після 24 лютого 2022 року. Тоді В. Рафеєнко жив у дачному будинку друзів, що розташований між Бородянкою і Бучею. Від російської окупації його з родиною врятували волонтери, ризикуючи власним життям. Жорстокі реалії російсько-української війни вплинули на ставлення письменника до російської мови. «Після 24 лютого я вирішив більше ніколи в житті не видавати і не писати творів російською мовою, — заявив В. Рафеєнко. — Я більше не хочу мати нічого спільного з культурою вбивць і гвалтівників. Мені боляче навіть уявляти, що хтось раптом уважатиме мене російським письменником на підставі того, що я пишу російською. Я більше ніколи не хочу мати нічого спільного з дискурсом російськомовної літератури у світі. Досить. Від лютого дві тисячі двадцять другого і назавжди» (Рафеєнко, 2022).

Роман «Мондегрін» є важливим джерелом для вивчення лінгвістичних і психолінгвістичних механізмів переходу з російськомовної літературної творчості до українськомовної і зумовлених цим змін у світосприйнятті й ідентичності творчої особистості. Метою нашої розвідки є дослідження відображених у романі мовних та світоглядних трансформацій, що відбуваються у свідомості індивіда у зв'язку зі зміною мовного коду.

«Мондегрін» — твір до певної міри автобіографічний, наскільки це визначення можна застосувати до тексту, створеного в жанрі магічного реалізму, у якому дійсність переплітається зі сновидіннями, фантазмагоричними перевтіленнями, часовими та просторовими зсувами й казковими образами.

Головний герой твору Габрієль Богданович Габінський, або Габа, переїздить до столиці з Донбасу і в новому для нього мовно-культурному середовищі вчить українську мову. Критик О.О. Коцарев влучно назвав цей твір «романом із мовою» (Коцарев, 2019). Він сповнений роздумами героя про українську мову, прагненням оволодіти якомога більшим її лексичним запасом, самоспостереженнями над психологічними змінами, що відбуваються в його свідомості під впливом нової мовної реальності.

Текст роману засвідчує високий рівень, якого автор досяг в оволодінні українською, проте він веде гру із читачем, змушуючи свого героя іноді сумніватися у правильності вживання того чи того слова. Так, розмовляючи з менеджером супермаркету, у якому працює Габінський, він запитує співрозмовника: «А що таке вирій? Вибач, я українську тільки опановую»¹. Або: «Ну, якщо, звісно, в українській мові є таке слово — “квінтесенція”» (Рафеєнко, 2019, с. 13). Або нанизує ланцюжки синонімів, пропонуючи читачеві самому обрати одну з лексем: «*I вітер уже*

¹ Рафеєнко Володимир. (2019). *Мондегрін. Пісні про смерть і любов*. Чернівці: Meridian Czernowitz. Далі в тексті посилання лише на сторінки роману.

не співає, а гуде за вікном, як чортова fuga, хуга, завія чи хурдеча (кому яка лексема в цей час ближча)» (там само, с. 25).

Загалом переліки належать до виразної стилістичної особливості мови «Мондегрину». Пор., своєрідне відтворення в тексті міського пейзажу: «Мимо великих вікон пропливала вулиця, протилежні будинки, зірки, автівки, жіночі посмішки, минуле життя, і навколо всього цього кружляла, як Юпітер навколо Сонця, зона АТО» (там само, с. 59). Або перелік продуктів у супермаркеті: «Кандидат наук був призначений підсобним у двох відділах — солодоців та овочевому. Тобто мав професійно спостерігати за картоплею, капустою, цибулею, огірками і томатами, цукровим буряком, цукровою пудрою, цукровим діабетом, шоколадом, лікерними цукерками та повсякчас і побутовим рошеном українського народу» (там само, с. 33). Або в описі університетської хімічної лабораторії: «Пахло пилом, папером, дешевою кавою, мокрим асфальтом Університетської вулиці, дорожнім рухом, сірим дощовим небом, в якому іноді пролядало весняне сонце, та липами, що вдивляються в університетське життя п'яте десятиріччя поспіль» (там само, с. 90).

У деяких переліках автор застосовує словесну гру, уводячи до них власні новотвори, наприклад: «Переселенець з Донбасу міг бути сепаратистом, росіянином, дебілом, крадієм, кишеньковим злодієм, торбохватом, вікнолазом, котолобом, котолупом, а, може, й котохватом» (там само, с. 32), де останні лексеми є авторськими неологізмами, утвореними за аналогією до розмовного слова «торбохват».

Окремі лексичні новотвори письменник супроводжує іронійною самооцінкою: «У житті, починаючи із самого нашого народження, нас постійно підстерігають несподіванки. Їх можна ще назвати неочікуванками чи нежданчиками. Хоча це й суржикувато звучить, але що поробиш» (там само, с. 22).

Характерною рисою твору є також постійне перелицювання найменувань персонажів. Найбільше антропонімійних варіантів пов'язано з іменем менеджера бакалійного відділу в оболонському супермаркеті, де Габінському пощастило знайти роботу після переїзду до Києва. Спершу менеджер, колишній капітан-афганець, представлений як Петров Пеця Петрович. Далі в тексті цей антропонім набуває найрізноманітніших форм: *Пейрулино, Петро Петракіс, Петрусьо, Пьотрек, Петро Петрович, Піт, Періас, Петренко, Петрос, Ферус, Петро, Петраня, Петро Петренко, Петровський, Пітер, пан Петракіс, Петручо*.

Цей антропонімійний ряд містить як українські розмовні форми імені Петро (*Петрусьо, Пеця, Петренко*), так і різноманітні іншомовні його аналоги: грецькі (*Петракіс, Періас*), італійські (*Пейрулино, Петручо*), англійські (*Піт, Пітер*). Можливо, до авторських утворень належать варіанти *Пьотрек* і *Петраня*.

Оригінальність літературного антропонімікону роману визначають і імена двох головних жіночих персонажів: «...жили собі на сході країни дві прекрасні дівчинки. Одну, наприклад, звали Снавдулія, а другу — Сосіпатра» (там само, с. 49). Ці екзотичні імена біблійного походження не

відомі, проте, в ужитку ані в історичному, ані в сучасному слов'янському антропоніміконі.

Гумористичне перелицювання торкається і деяких топонімів Київщини. Як повідомляє Габінському дід, у якого він купує цибулю на оболонському базарі, його рідне селище під Києвом, по-новітньому зветься *Клавдієве-Тарасове*, тоді як старовинна його назва *Публієве-Неронове* (там само, с. 123).

Завдяки цій словесній грі топонім, як і низка наведених вище антропонімів, пов'язаних з іменем Петро, вводить українські найменування в контекст, спільний із західноєвропейським.

Заслуговує на увагу той факт, що на відміну від київського простору, який обживає Габінський, де всі місця його перебування чітко локалізовані, позначені реальними сучасними назвами столичних районів, вулиць, магазинів і кав'ярень, місцевість Донбасу у спогадах головного героя залишається безіменною, що свідчить про символічне сприйняття батьківщини Габінського як відчуженої від решти країни внаслідок ворожого загарбання, як області, що зникає з мапи України. Ось як метафорично зображує В. Рафеєнко події, які відбувалися на Донеччині під час російського вторгнення у 2014 р.: *«Вітер страху, нерозуміння та розпачу хвилями котився від центру міста до периферій і повертався від них посиленій у сотні разів. Земля під ногами колівалася і пливла серед дня. А протягом ночі, довгої неспокійної ночі, зникали цілі райони, і рано-вранці на їхньому місці виникали зовсім нові, небачені, населені якимись іншими істотами. Іноді старі знову поверталися на своє місце, але при цьому нові нікуди не щезали. В шахтарських дистриктах у березні чотирнадцятого року на тому самому місці перебувало водночас два-три різних варіанти тих чи інших вулиць. Вони сперечалися один з одним, нашаровувалися, виштовхували один одного в небуття, взаємознищувалися, поєднувалися, вели безкінечну війну»* (там само, с. 112).

Мова Габінського — освіченої людини, кандидата філософських наук, колишнього викладача Донецького університету, насичена цитатами, прямими й перефразованими, із художньої літератури, філософії, історії. Джерелом цитування є українська класична література, фольклор, а також вислови видатних постатей європейської культури та згадки про них: *«Ти думаєш, козаченьку, що я умираю, а я в тебе, молодого, ума вивіряю»* (там само, с. 126); *«...ота зоря — то тільки скалок болю, що вічністю протягий, мов огнем»* (там само, с. 131); *«Габа підривається зі стільця, летить у повітрі й кричить: “Минають дні, минають ночі. Минає літо, шелестить!”»* (там само, с. 182); *«Дзвінок співав і співав тонесеньку тихесеньку пісню. “Стоїть гора високая, — співав він, — по-під горою гай”»* (там само, с. 189); *«А краще нічого й не розуміти (ми, зрештою, ніякі не Декарти»* (там само, с. 48); *«Він навчився не думати про стосунки з батьками, що вже за рік до війни чимось нагадували теплі взаємини Лютера і католицької церкви»* (там само, с. 98); *«Від сьогодні до завтра випростовувалася така відстань, яку не подолати, хоч пересувай-*

ся гелікоптерами Леонардо да Вінчі» (там само, с. 108) тощо. Як зазначено в одному з відгуків про книжку, «мислення Габінського наскрізь складається з цитування. Цитати сперечаються між собою, сплітаються, поєднуються й вибухають новими сенсами. Цей процес виглядає неймовірно влучно й красиво» (Петренко, 2019).

Високий рівень освіченості, ґрунтовні знання світової, передусім європейської, історії й культури об'єднують Габінського з персонажами попереднього роману В. Рафеєнка «Довгі часи». До інтелектуальної еліти належать головні герої твору — Сократ Гредіс, литовець, народжений в Україні, професор філософії, та Вересаєв, народжений на Донбасі, хімік за освітою, який більше захоплюється літературною творчістю. Як зазначала польська славістка Агнешка Матусяк у ґрунтовному літературознавчому аналізі роману «Довгі часи», «конструюючи своїх протагоністів у такому «гібридному ідентифікаційному ключі», Рафеєнко підважує український ідентичнісний автостереотип Донбасу як антиінтелектуального та патокриміногенного регіону» (Матусяк, 2020, с. 243). На думку дослідниці, «у персонажі Лізи, як і в іншій двійці головних героїв, криється Рафеєнкова ідея деколоніальної об'єднавчої національної та суспільно-культурної української ідентичності, що є конструктивною контрпропозицією для етнонаціоналістичного ексклюзивістського варіанта, використовуючи який формувався ідентичнісний зразок не лише в постсовєтській Україні, а й узагалі в українській національній думці Нового Часу» (там само, с. 243—244).

Стратегію зображення України як відкритої до культурних контактів невід'ємної частини загальноєвропейського цивілізаційного простору письменник утілює і в романі «Мондегрін» через рясне цитування українських і зарубіжних авторів, а також образне перевтілення персонажів через їхню різномовну ідентифікацію.

Головна сюжетна лінія твору пов'язана з українською мовою, з набуттям нового досвіду, який вона дає Габінському. Спостерігаючи за змінами, що відбуваються в його свідомості під впливом набутого мовного знання, він міркує: «*Але от тут і виявилось, що у випадку з мовою, хто ким оволодіває — не так уже й очевидно*» (Рафеєнко, 2019, с. 22).

В інтерв'ю з Маріанною Кіяновською письменник зазначав, що першою робочою назвою роману була «Українська як іноземна», проте згодом він зрозумів, що вона неточна. Українська мова не могла бути іноземною для героя роману, як не була вона іноземною для його автора. Разом з українською мовою до переселенця з Донбасу повертається генетична пам'ять, відновлюється перерваний зросійщенням зв'язок з історією роду, із життєвим досвідом попередніх поколінь. За словами письменника, «у якомусь сенсі моя книжка, — як відновлення того, що було. Адже мої батьки вважали рідною не ту мову, яка передалась їм від батьків» (Кіяновська, 2019).

Як зазначено вище, роман значною мірою побудовано на відображенні сновидінь, марень, фантастичних образних перевтілень. Цікаві

метаморфози викликає в уяві Габінського українська мова: він починає бачити людей, що його оточують, в образах різноманітних тварин і птахів. Річ у тім, що в донецькій родині Габінського одна людина все ж розмовляла з ним українською. Це була його бабуся по материнській лінії Марфа Олександрівна, яка знала безліч народних казок і розповідала їх маленькому онукові. Відтак українська мова відродила в його пам'яті дитячі спогади й асоціації з казковими персонажами. *«Але найприголомшливішою новиною стала українська мова. Співуча та прекрасна. З одного боку, цією мовою до маленького Габи в дитинстві говорили соловей, миша, півень і чудесний хробачок. Уже не кажучи про кобилячу голову. З іншого, річ у тому й полягала, що з ним, із цим хробаком, тепер потрібно було регулярно спілкуватися»* (Рафеєнко, 2019, с. 17).

Українська народна казка стала джерелом появи в романі центрального міфологічного персонажа Кобилячої Голови. На сторінках твору Габінський постійно спілкується із цією примарною істотою: Кобиляча Голова дає йому уроки української мови, стежить за його поведінкою, схвалюючи або засуджуючи її. Цей загадковий антропоморфний образ із народного фольклору можна тлумачити як своєрідне уособлення українства, українського світу, що засвідчують, зокрема, такі роздуми головного героя: *«Уже в роки університетського навчання Габа ніяк не міг збагнути, звідкіля український народ узяв цей образ? Чому голова? Чому кобиляча? Чому і як сталося, що вона, самотня та зажурена, котиться Європою? І до яких часів вона докотиться? І що потім стане робити?»* (там само, с. 31).

Химерна поява фантастичних персонажів у чітко локалізованих просторових реаліях сучасного Києва відтворена в гумористичній сцені побачення Габінського з дівчиною на ім'я Оле-Лукойє в кав'ярні «Ярославна» на вулиці Ярославів Вал. На ірреальність образу дівчини натякає вже її ім'я, аналогічне до наймення відомого персонажа, який керує дитячими снами, з казки Ганса-Християна Андерсена. Фантасмагоричний характер зустрічі виявляється і в появі в кав'ярні Кобилячої Голови. Вона ревниво стежить за перебігом побачення Габінського з дівчиною, постійно втручаючись в їхню розмову і намагаючись відволікти його увагу на повторення правил української мови.

Цей епізод, що в ньому присутні в певній взаємодії й конкуренції персонажі з двох різних міфологічних світів — українського і данського — відповідає загальному контексту роману, у якому, як зазначено вище, елементи української культури відтворено в її органічних зв'язках із загальноєвропейською.

Проте не всі епізоди з казковими персонажами й примарними метаморфозами зі сновидінь головного героя належать до сфери фантастики. Цілковито реалістично автор відтворює в романі «Мондегрін» трагічну подію, яка відбулася в родині Габінського по материнській лінії на початку 20-х років ХХ сторіччя.

Прадід і прабабуся Габінського прожили все життя в мальовничому селі Куші, де мали велике господарство — двоповерховий старовинний

дім, млин і стайні. Прадід Єгор вирощував жеребців, яких купували німці й турки. Про освіченість заможної родини свідчили піаніно, велика бібліотека, зібрання європейських наукових часописів за кілька десятик років тощо. У 1922 р. більшовики розграбували все майно родини і розстріляли батьків на очах п'ятох їхніх маленьких дітей.

Реальність цієї трагедії підтверджує оповідь про неї Габиного дідуся Олексія Єгоровича — одного із синів загиблого подружжя, урятованого разом з іншими дітьми старим Марком Прочанином. За советської доби сироти, як навчив їх рятівник, мали приховувати своє «соціально вороже» походження з так званої куркульської родини, тож Олексій Єгорович розповів зятеві про долю своїх батьків лише в часи незалежності.

Спогад про страшні події, що трапилися з родиною пращурів Габінського після приходу до влади більшовиків, належить до тих «нищівних протуберанців пам'яті», які відроджує в його свідомості повернення рідної мови. Як міркує головний герой, *«чесні зусилля особистості, яка цілком і повністю бажає переселитися (а це ж не тільки географічне поняття), щоб оселитися в оселі² (осаджуватися, осадитися, сідати, (од) сідати(ся) на чому, поселюватись, посідати, посідати(ся), сідати, сісти осадю) та віковий простір мови зустрічаються і втілюються в персонажів народних казок, різноманітних міфологічних істот, народжують **нищівні протуберанці пам'яті**. І це, людоньки, справді страшно»* (там само, с. 22. Виділення наше. — Л.М.).

Трагедія, що трапилася із пращурами головного героя роману, не обмежується травматичним досвідом однієї родини. Трагічною є історія всього українського народу, пережита у страшному двадцятому сторіччі. Від жахить генетичної пам'яті Габінського заспокоює англломовний спів Магалії Джексон «I'm On My Way», платівку якої ставить на патефоні дідусь Олексій Єгорович: *«Вона співала, а Габа віддалявся від цих людей, від села Куці, від двадцятих років якогось незрозумілого століття, одного з безкінечних та кривавих століть, прожитих його батьківщиною, від своїх батьків та їхніх батьків та батьків їхніх батьків»* (там само, с. 106—107).

Отже, перший українськомовний твір В. Рафеєнка засвідчує суттєву зміну в його мовній ідентичності. Білінгвальний досвід письменника, типовий для інтелектуала зросійщеного східноукраїнського міста, у якому роль функційно активної належала російській мові, тоді як українська була функційно пасивною, під впливом зміни середовища і, головне, набутого негативного ставлення до російської мови як мови ворога трансформувалася з пасивного в активний білінгвізм із перспективою переорієнтації на українську одномовність.

Перехід письменника на українську мову відродив у його самоусвідомленні перерваний русифікацією зв'язок зі своїм народом, із пережитими ним трагічними подіями ХХ сторіччя, з національною історичною пам'яттю.

² Непряма цитата з М. Гайдегера «Мова — оселя буття».

Водночас автор «Мондегрину» демонструє ментальність, не замкнену в межах Національного, а відкрити до Іншого, до розмаїття світової, передусім європейської культури, й оприявнює свою причетність до неї.

Згідно з Вікіпедією, слово «мондегрін» увійшло до англійської мови порівняно недавно. Словник Вебстера узаконив його у 2008 р. Це слово означає 'щось недочуте або спотворене почуте, внаслідок чого виникає слово, яке живе своїм життям'.

Що мав на увазі письменник, назвавши цим екзотичним словом свій новий роман? Імовірно, можна прийняти пояснення, що його подано в анотації до видання: «[Книжка] передусім про те, як погано різномовні частини України досі чули одна одну, внаслідок чого й перетворилися одна для одної на суцільний “мондегрін”».

У будь-якому разі, як би ми не інтерпретували назву роману, він збагатив українську літературу талановитим твором.

ЛІТЕРАТУРА

- Кіяновська М., Рафеєнко В. (2019). Як мова визначає пам'ять. *Zbruc*. <https://zbruc.eu/node/91540> (дата звернення: 10.04.2023).
- Коцарев О. (2019). «Мондегрін». Культовий письменник із Донецька Рафеєнко написав роман про переселення українською мовою. *TEXTY.ORG.UA*. <http://surl.li/hagej> (дата звернення: 10.04.2023)
- Марків Наталка. (2023). Майже 34 % киян перейшли на українську під час війни. *Вечірній Київ* (8 лютого 2023). <https://vechirniy.kyiv.ua/news/78419/> (дата звернення: 10.04.2023).
- Матусяк Агнешка. (2020). *Вийти з мовчання. Деколоніальні змагання української культури та літератури XXI століття з посттоталітарною травмою*. Львів: ЛА «Піраміда».
- Петренко Т. (2019). Мова, що дримає в тобі: «Мондегрін» Володимира Рафеєнка. *Читомо*. <http://surl.li/haggf> (дата звернення: 12.04.2023).
- Рафеєнко В. (2019). *Мондегрін. Пісні про смерть і любов*. Чернівці: Meridian Czernowitz.
- Рафеєнко В. (2022). Мовна трансформація як ознака совісті. *Критика, 9–10*. *Соціологічна група Рейтинг*. <https://cutt.ly/LDK8jon> (дата звернення: 12.04.2023).

Статтю отримано 17.04.2023

REFERENCES

- Kiianovska, M., & Rafieienko, V. (2019). How language defines memory. *Zbruch*. Retrieved April 10, 2023 from <https://zbruc.eu/node/91540> (in Ukrainian).
- Kotsarev, O. (2019). “Mondegreen”. Rafieienko, a cult writer from Donetsk, wrote a novel about the refugees in Ukrainian. *TEXTY.ORG.UA*. Retrieved April 10, 2023 from <http://surl.li/hagej> (in Ukrainian).
- Markiv, Natalka. (2023). Almost 34 % of Kyiv residents switched to Ukrainian during the war. *Evening Kyiv* (February 8, 2023). Retrieved April 10, 2023 from <https://vechirniy.kyiv.ua/news/78419> (in Ukrainian).
- Matusiak, Agnieszka. (2020). *Get out of silence Decolonial struggles of Ukrainian culture and literature of the twenty-first century with post-totalitarian trauma*. Lviv: LA “Piramida” (in Ukrainian).
- Petrenko, T. (2019). The language that is sleeping in you: “Mondegreen” by Volodymyr Rafieienko. *Chytomo*. Retrieved April 12, 2023 from <http://surl.li/haggf> (in Ukrainian).
- Rafieienko, V. (2019). *Mondegreen. The songs about death and love*. Chernivtsi: Meridian Czernovitz (in Ukrainian).

Rafieienko, V. (2022). *Movna transformacija jak oznaka sovisty. Krytyka, 9–10* (in Ukrainian). *Sociolohichna hrupa Rejtynh*. Retrieved April 12, 2023 from <https://cutt.ly/LDK8jon> (in Ukrainian).

Received 17.04.2023

Larysa Masenko, Doctor of Sciences in Philology, Professor,
Leading Researcher in the Department of Stylistics,
Culture of Language, and Sociolinguistics
Institute of the Ukrainian Language of the National Academy of Sciences of Ukraine
4 Mykhailo Hrushevskiy St., Kyiv 01001, Ukraine
E-mail: masenko14@gmail.com
<https://orcid.org/0009-0006-7759-4734>

SWITCHING TO THE UKRAINIAN LANGUAGE AS A FACTOR OF HISTORICAL MEMORY RESTORATION (ON THE EXAMPLE OF VOLODYMYR RAFIEIENKO'S NOVEL "MONDEGREEN")

The article focuses on the language and artistic senses of the novel "Mondegreen. Songs about Deaths and Love" by Volodymyr Rafieienko. The author was born in Donetsk; by 2014, he used to write his books in the Russian language, had them published in Moscow publishing houses, and was honored with prestigious Russian literary awards. In 2014, after Donetsk got occupied by the Russian troops, Rafieienko moved to Kyiv and switched from Russian to Ukrainian as the main idiom of his creative self-expression. "Mondegreen" is the writer's first novel that he wrote in Ukrainian; therefore, numerous language and psycholinguistic transformations, depicted in the book, are of great interest to both readers and linguists.

The article analyzes the main features of the novel's language, particularly the usage of synonymic lines, specifications, quotations, word games regarding the characters' names and toponyms, etc. In the main protagonist's memories, the landscape of his native Donbas remains nameless. It visibly contrasts with the depiction of Kyiv: there, all the places that the character visits have their modern names, including local districts, streets, shops, and cafes. It is a symbolic representation of the refugee's small homeland — the territory alienated from the rest of the state by enemies' aggression and disappearing from the map of Ukraine.

The novel's main storyline relates to the new linguistic and historical experience that Habinsky (the author's alter-ego) acquires thanks to the Ukrainian language. Therefore, this research sheds light on the dominant idea of the novel: it demonstrates the importance of the mother tongue in the restoration of the individual's connection with their ancestors, especially in the context of the nation's historical memory and Ukrainians' tragic experience during the 20th century.

Keywords: *code-switching, word play, citation, linguistic memory, historical memory.*